

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Stenen windmolen Ter Rijst in Herzele

Monument (met overgangszone)

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Stenen windmolen Ter Rijst, Herzele, Hoogstraat 171
- monument (met overgangszone)

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/41027/105.1

Evert Vandeweghe

11/05/2023

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	5
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	6
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	8
2.	Evaluerend gedeelte	8
2.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	8
2.1.1.	Historische waarde	8
2.1.2.	Industrieel-archeologische waarde	8
2.1.3.	Technische waarde	9
2.2.	Motivering van het type bescherming.....	9
2.2.1.	Motivering bescherming als monument	9
2.2.2.	Motivering van de overgangszone	9
2.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	10
2.3.1.	Afbakening beschermd monument.....	10
2.3.2.	Afbakening overgangszone	11
2.4.	Juridische toestand.....	11
2.4.1.	Onroerend Erfgoed:	11
2.4.2.	Omgeving	11
3.	Beheersvisie	11
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	11
3.1.1.	Beheersdoelstellingen beschermd monument.....	11
3.1.2.	Beheersdoelstellingen overgangszone	12
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	12
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed	12
4.	Bronnen	13
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	13
5.1.	Omgevingsplan	13
5.2.	Fotobijlage	13
5.3.	Documentatie	13
5.4.	Inspectierapport Monumentenwacht (2018).....	13

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

Dit dossier werd opgemaakt naar aanleiding van een typologisch-thematisch evaluerend onderzoek naar windmolens in Vlaanderen.

De Vlaamse Regering heeft zich in het Regeerakkoord (2019-2024) als doel gesteld om te onderzoeken of het behoud van het beschermd erfgoed geslaagd is. De herevaluatie van windmolens (2020-2021) diende hierbij als één van de pilootprojecten. Alle bewaarde traditionele windmolens in Vlaanderen werden in het kader van dit project geherevalueerd binnen een thematisch-typologisch toetsingskader en op basis van de huidige erfgoedwaarden en criteria. De resultaten en methodologie van dit onderzoek zijn terug te vinden in het gepubliceerde rapport: [Tussen hemel en aarde. Een herwaardering van het windmolenerfgoed in Vlaanderen](#).¹

Op basis van dit onderzoek werden zes opheffingsdossiers van beschermde windmolens (al dan niet met hun omgeving), evenals één opheffingsdossier van een beschermde molenomgeving toegevoegd aan de beschermingskalender 2022. Daarnaast worden in 2022-2023 tien tot vijftien her-beschermingsprocedures opgestart waarbij windmaalvaardige molens opnieuw beschermd worden als monument met toevoeging van een overgangszone in functie van het vrijwaren van de windvang. Deze dossiers werden geselecteerd op basis van onder meer volgende criteria:

- windmaalvaardigheid;
- huidige windvang (voldoende maar bedreigd of aangetast);
- al aanwezige aandacht en initiatieven voor windvang (bijvoorbeeld in het beheersplan);
- geografische, typologische en chronologische diversiteit van het pakket;
- voorkeur voor molentypes die qua windvang meer kwetsbaar zijn zoals stenen grondzeilers.

Dit dossier omvat de her-bescherming van de Stenen windmolen Ter Rijst in Herzele, die samen met het naburige molenhuis al beschermd is als monument bij koninklijk besluit van 12 april 1974, gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad op 18 oktober 1974. De her-bescherming dient in de eerste plaats om in de omgeving van de molen een overgangszone toe te voegen in functie van het vrijwaren van de windvang. Ten tweede zal de molenaarswoning, waarvan de erfgoedwaarden onherstelbaar zijn aangetast, niet meer beschermd worden als monument. Na de definitieve goedkeuring van de nieuwe bescherming, wordt de procedure opgestart voor de opheffing van de bescherming van 12 april 1974 en zal de molenaarswoning dus haar beschermd statuut als monument verliezen.

1.1. Situering

De stenen windmolen Ter Rijst is gelegen aan de Hoogstraat 171 in Herzele. De overgangszone strekt zich uit tot de percelen die zich in een straal van 100m rond de molen bevinden.

¹ <https://oar.onroenderfgoed.be/publicaties/OAOE/187/OAOE187-001.pdf>

1.2. Historisch overzicht²

De stenen windmolen Ter Rijst in Herzele werd vanaf 1794 opgetrokken door Bernard van Daelem die eveneens molenaar was op de houten molen Ter Rijst (ook Buyses Molen) in Herzele (Sint-Antelinks) en op de Wildermolen in Ninove (Appelterre). Wegens geldgebrek werd de molen in 1797 in onafgewerkte toestand verkocht aan François Van den Brulle en een jaar later afgewerkt. In 1836 werd de molen aangekocht door Armand De Graeve en de molen bleef tot circa 1975 in het bezit van deze molenaarsfamilie.³

De molen werd tot circa 1910 niet alleen als korenmolen gebruikt maar ook als oliemolen (vooral kool- en raapzaad), nadien enkel als korenmolen. In 1938 werd de molen ingericht als woning (zie bijlage 5.3. foto 3-5) maar in 1943 werd genoteerd dat de molen nog steeds graan maalde. Pas bij een algemene rondvraag in 1954 werd aangegeven dat de molen niet langer in werking was. Vier jaar later werd de molen omschreven als dermate bouwvallig dat enkel de molenromp nog zou kunnen behouden worden, mits ingrijpende herstellingen: de wieken waren gebroken en de kap ingestort waardoor het binnenwerk blootgesteld was aan weersomstandigheden.

Al in 1943 werd de molen, net zoals heel wat andere windmolens in België, voorlopig beschermd als monument, omwille van de artistieke, oudheidkundige en historische waarde. Een definitieve bescherming bleef echter uit, ook na een nieuwe beschermingsaanvraag door de toenmalige eigenaar in 1958. Pas in 1974 werd de molen samen met de aanpalende molenaarswoning beschermd als monument na een aanvraag van de eigenaars Jozef en Jules De Pril die ondersteund werd door de burgemeester Maurits De Buysscher. De reden voor deze aanvraag was de nood aan een restauratie waarvoor de molen overgelaten werd aan de VZW Molen Ter Rijst Vrienden (sinds 2014 vzw Molen Ter Rijst). Ook tijdens deze beschermingsprocedure werd al gepleit voor een bescherming van de omgeving, met name door het Bestuur Stedebouw en Ruimtelijke Ordening van het Ministerie van Openbare Werken. Dat bestuur stelde voor om de percelen B 647c, 1044a, 1045b en 1048b (Herzele, eerste afdeling, sectie B) mee te beschermen maar hierop werd niet ingegaan.

In 1978 werd gestart met een restauratie door molenbouwer Walter Mariman uit Zele, naar plannen van architect Fernand Weyers uit Sint-Niklaas (zie bijlage 5.3. foto 6). Deze restauratie verliep niet van een leien dakje, ook al omdat na de start van de werken het doel van de restauratie werd aangepast tot een windmaalvaardige molen. Dit leidde nadien zelfs tot een gerechtelijke procedure. De daaropvolgende jaren en decennia werden echter nog heel wat molentechnische werken uitgevoerd om de molen op punt te stellen als windmaalvaardige molen, onder andere door molenbouwers Caers, Johan De Punt en Dirk Peusens (in 1993, 2006, 2011 en 2016). In 2019 werd het eigendom van de molen overgedragen aan de gemeente Herzele. Eind 2021 werd een premie gevraagd voor onder andere werken aan de vangtrommel en aslager, het ontlasten van de zetel, de bebording van de buitendeuren en een plaatselijk herstel van het metselwerk.

² Dit hoofdstuk is gebaseerd op Agentschap Onroerend Erfgoed, KCML-archief van Stenen Molen Ter Rijst in Herzele, BAUTERS Paul 1985: *Eeuwen onder wind en wolven. Windmolens in Oost-Vlaanderen*, Gent; DE BUYSSCHER Maurits 1972: *Bijdrage tot de Geschiedenis van Herzele*, Herzele, 288-290. DENEWET L., DE LEEUW D. en HOLEMANS H. 2020: *Molen Ter Rijst* [online], <https://www.molenechos.org/molen.php?nummer=66> (geraadpleegd op 7 september 2022). Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: *Stenen windmolen Ter Rijst en molenaarswoning* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/8930> (Geraadpleegd op 7 september 2022)

³ De windwijzer in de vorm van een muilezel op het dak zou een symbool van onvruchtbaarheid zijn en verwijzen naar het feit dat de molen nooit overging van vader op zoon.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken⁴

De stenen windmolen Ter Rijst is een eind 18de eeuw opgetrokken, momenteel windmaalvaardige molen van het type bovenkruier (grondzeiler) met kenmerkende brede kuip en zetelkap, stalen gelast gevluht en drie steenkoppels.

De molen bevindt zich aan de westelijke rand van de bebouwde dorpskom van Herzele, ten zuiden van de weg naar Grotenberge. De straatnaam (Hoogstraat) verwijst naar de topografische context waarin de molen werd opgetrokken. De windvangmogelijkheid is ongeveer 6/12 wat nog voldoende is om de molen regelmatig te laten malen. Naar het westen en zuidwesten is de windvang redelijk goed, aan de noord- en oostzijde treden soms ernstige windverstoringen op door de bebouwing.

Ten noordoosten van de molen bevindt zich het inmiddels verbouwde molenaarshuis. Deze woning maakt geen deel uit van de nieuwe bescherming als monument (zie bijlage 5.3. foto 4, 7 en 8).

Het staande werk

De romp bestaat uit een witgeverfde, sterk conische kuip van 10,60 meter hoog. De binnendiameter aan de basis op de meelvloer is 8,40 meter, de bovenste diameter, eveneens binnenin is 4,80 meter. De zolderhoogte zijn voor de meel-, steen- en luizolder telkens circa 3 meter en voor de kapzolder, tot aan de bovenrand van de romp, 1,60 meter. De vloer op de begane grond (meelzolder) bestaat uit bakstenen die op hun kant liggen, de zolders zijn in hout en verbonden met houten steektrappen. De inkomdeuren liggen op de zuidoost-noordwest as. De vensters zijn vrij klein en segmentboogvormig (twee op de meelvloer, vier op de steenzolder en één op de luizolder) met metalen ramen.

De zetelkap is bedekt met eiken leien en heeft een afhangende en gebekte houten rand die de olmen kruivloer moet beschermen, een eg en ijzeren trekstang en een windijzer in de vorm van een ezel. Een dakgoot werd later toegevoegd. Het zetelkruierwerk bestaat uit een vast raamwerk in berrievorm dat ter hoogte van de kapzolder in het metselwerk zit. In dit raamwerk ligt een ijzeren ring met een opstaande binnenrand waarin een gelijkaardige ring past die gevat zit in het bewegende raamwerk. Dit bestaat uit een tweede berrie met twee korte en twee lange, onderling met elkaar verbonden berriebalken. Die laatste zijn door middel van drie stijlen met de onderkant van de daklijsten verbonden. Die daklijsten kunnen enkele centimeters verhoogd worden met spieën. Om de molenkap in evenwicht te houden lopen twee houten wielen met een diameter 30 centimeter en ijzeren beslag, zowel onder de windpalm als onder de pinnebalk, over de olmen kruivloer die plaatselijk met een ijzeren plaat is belegd. De flanken van de kap zweven boven de liggende rand, via de straalhouten in de buitenflanken van de daklijsten, en de spantring waarop de dakpantelen staan.

De molen heeft niet alleen een korte spruitbalk met twee korte zwepen maar ook een lange spruitbalk – die doorheen de volledige molenkap loopt – en twee lange schoren. De staart is opgetrokken aan een driehoekige eg die vertrekt bij de bovenkanten van de daklijsten en rust op een dwarsbalk die op de toppen van de daklijsten ligt, alles in hout. De houten kruihaspel heeft een gietijzeren overbrenging en werkt met een ijzeren zwengel (en vroeger ook als een lier met een wiel van hout).

⁴ Deze beschrijving is grotendeels overgenomen uit: BAUTERS Paul 1985: *Eeuwen onder wind en wolven. Windmolens in Oost-Vlaanderen*, Gent. Deze beschrijving werd gecontroleerd en geactualiseerd op basis van een plaatsbezoek op 23 september 2022, samen met de molenaars.

Het draaiende werk

De molen heeft een metalen gelast wiekenkruis (Peel fabricaat) met een lengte van circa 24 meter met 30 scheden en vaste windplanken (voor 1977 een geklinknageld gevluht waarvan de binnenroede over een lengte van circa 8 scheden werd ingekort). De zeeg is traditioneel Vlaams (relatief vlak). Het achterhek is circa 1,50 meter breed en het voorhek circa 34 centimeter. De rechte gietijzeren askop, waarschijnlijk West-Vlaams, heeft asgaten van 80 op 35 op 32 centimeter. De eiken molenas heeft bij de askop zijden van circa 65 centimeter. De kleuren zijn rood en geel, de kleuren van Herzele (vroeger rood en wit, een kenmerk van de restauratie van Walter Mariman). Een bliksembeveiliging op het gevluht gaat rechtstreeks de grond in.

Op de begane grond staan een houten verhoog met twee treden waarboven twee meelgoten uitmonden, en drie gekruiste pasbruggen. Verder bevindt zich hier ook roerend erfgoed zoals twee graankuisers (wanmolens) en een traditionele kruiwagen, die niet strikt tot de werking van de molen behoren.⁵

Op de steenzolder zijn drie steenkoppels aanwezig waaronder een 16der (1,40 meter) kunststeenkoppel (voor mout), een Engelse 18der (1,60 meter) (maalvaardig) en een Frans natuursteenkoppel van 1,80 meter. Alle koppels hebben tweetakrijnen en een ijzeren hoed op het peerijzer. De steenkisten, meelkisten en toebehoren zijn bewaard. Twee steenkoppels hebben gekruiste vondels en pasbruggen. Het Franse koppel heeft enkel een vondel. De lichtevlegels zijn dubbel en werken als schaar. Ze hebben wieltjes en touwwerk. Voor het opentrekken van de stenen is er een vrij unieke steentrommel (met een diameter van 1,80 meter en een as van 4,20 meter) en een haspel (een houten klos met een diameter van 25 centimeter en vier handspaken). Voor het derde steenkoppel is er een galg. Verder staat op de steenzolder een haverbreker of haverpletter. Deze werd oorspronkelijk aangedreven met een tapwiel in een bonkelaar boven het spoorwiel en verder via een riem.

Op de luizolder wordt de lui aangedreven door intrekken in het kroonwiel. Het wieltje op de luias is een tapwiel.

Het spoorwiel heeft 62 essen kammen met een steek van 11 centimeter. Twee spillegelopen hebben respectievelijk 23 vrij recente azijnhouten (Engelse koppen) en 27 essen spillen (Frans koppel). Een oud schijfloop heeft 23 beuken staven. Het vangwiel – een gewezen armwiel – heeft 52 beuken kammen met een steek van 14,5 centimeter. De lantaarn heeft 34 essen spillen. De overbrengingsverhouding voor het kleinste steenkoppel en het kunststeenkoppel (met een lantaarn van 23 staven) bedraagt 4,12, voor het andere 3,5. Er is een ijzeren hoepelvang (met een wilgen schoot en met een vangtrommel), een keervang en een houten vangtabel.

De molen bewaart enkele restanten van de tot circa 1910 in gebruik zijnde oliemolen. Op de staande as, onder het spoorwiel, zit een overschot van een schijfloop die diende voor de aandrijving van zowel het spoorwiel van de kollergang als van de bonkelaar op de tuimelas van de slagbanken. Eén plettersteen (diameter 2,05 meter met een centrale asopening van 25 centimeter in het vierkant) ligt op de hoek van het perceel langs de straatzijde, ten noordwesten van de molen.⁶

⁵ Om die reden worden deze niet als cultuurgood voorgesteld.

⁶ Volgens Paul Bauters (1985, p. 273) is een tweede plettersteen ingegraven op de hoek van het perceel langs de straatzijde ten noordwesten van de molen, net zoals het doodsbed van de kollergang (diameter 2 meter, dikte 36 centimeter).

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 23 september 2022. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Het goed heeft onderhoud nodig. Zo vertoont de bakstenen romp bijvoorbeeld vochtproblemen rond de vensteropeningen. Voor de bouwfysische evaluatie van het goed, verwijzen we naar het inspectierapport van Monumentenwacht Vlaanderen die het goed inspecteerde op 8 februari 2018 (zie bijlage 5.4.).

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden⁷

De Stenen windmolen Ter Rijst in Herzele wordt beschermd als monument omwille van de historische, industrieel-archeologische en technische waarde.

2.1.1. Historische waarde

Als graan- en (voormalige) oliemolen illustreert de Stenen molen Ter Rijst de belangrijke economische rol die windmolens speelden van de late 12de eeuw tot en met het interbellum.

De molen is bovendien een representatief en heel vroeg voorbeeld van de vrije molens die vanaf eind 18de eeuw massaal werden opgericht. Molens waren tijdens het ancien regime gekoppeld aan een feodaal recht, zoals de gelijknamige houten molen Ter Rijst in Herzele (Sint-Antelinks), waarvan de molenaar in 1794 de stenen molen Ter Rijst oprichtte. De molen van Sint-Antelinks was eigendom van de Norbertijnerabdij en zou verkocht worden als zwart goed. De molenaar wenste echter geen zwart goed te verwerven en opteerde daarom voor de nieuwe mogelijkheid om zelf een molen op te richten.⁸ Aan het molenbansysteem kwam een einde met de Franse wet van maart 1790, die bij de inlijving van de Nederlanden bij Frankrijk in 1795 ook in Vlaanderen van toepassing werd. Typisch voor deze nieuwe windmolens is dat ze opgetrokken werden op vrij gemakkelijk bereikbare plaatsen, langs steenwegen en op kruispunten. Ook bij de stenen molen Ter Rijst is dit het geval (zie bijlage 5.3. foto's 1-2).

De stenen Molen Ter Rijst bevat nog relatief veel eeuwenoude molenonderdelen, die als tastbare kapstukken het immateriële verhaal ondersteunen. Bij heel wat maalvaardige windmolens werd het houten binnenwerk bij restauratie volledig vervangen. Bij de Stenen windmolen Ter Rijst behield men onder andere de vaste en losse berrie, de bovenlantaarn, de moerbalken, de lantaarns van de drie steenkoppels, de vangtabel, de luias en het westelijk steenkoppel.

2.1.2. Industrieel-archeologische waarde

De industrieel-archeologische waarde wordt toegekend aan gebouwen waarvan de structuur specifiek is gericht op een bepaald productieproces. Dit is in het bijzonder het geval bij windmolens die in hun geheel beschouwd kunnen worden als machine. Uit het onderzoek van de windmolens in Vlaanderen blijkt dat de stenen molen Ter Rijst een heel herkenbaar, representatief en vroeg voorbeeld is van een grondzeiler, een windmolentype

⁷ Gebaseerd op Onderzoeksrapport Tussen hemel en aarde, pp. 47-63.

⁸ <https://www.molensherzele.be/Molen-Ter-Rijst/Geschiedenis> (geraadpleegd op 1 december 2022).

dat – vooral tijdens de 19de eeuw – veel toegepast werd in Vlaanderen en waarvan historisch 131 exemplaren bekend zijn, vooral in Oost- en West Vlaanderen. Vandaag zijn er in Vlaanderen nog 59 grondzeilers bewaard waarvan de stenen molen Ter Rijst één van slechts 12 windmaalvaardige is.⁹

Het windmolenerfgoed in Vlaanderen wordt – in tegenstelling tot bijvoorbeeld dat van Nederland – gekenmerkt door een rijke schakering aan regionale kenmerken. Ook de stenen molen Ter Rijst vertoont dergelijke regionale kenmerken zoals de kleine vensters, de vrij unieke zetelkap die verwantschap toont met de Zuid-Oost-Vlaamse ajuinen- of Saracenerkap (maar dan platter en zonder overstekende dakkapel boven de staart), het typisch Vlaams zetelkruiswerk en de mogelijkheid tot verhoging van daklijsten met spieën.¹⁰

In de stenen molen Ter Rijst is het historische productieproces van het malen van graan nog integraal en herkenbaar aanwezig, zowel wat het staande als het gaande werk betreft. De aanwezigheid van de complete installaties en de uitrusting vormt een meerwaarde. In verval geraakt na de Tweede Wereldoorlog, werd de molen vanaf eind jaren zeventig volgens de regels der kunst windmaalvaardig gerestaureerd, waarbij relatief veel eeuwenoude molenonderdelen konden gerecupereerd worden. Ook de resten van de voormalige oliemolen (de kollergang) dragen bij tot deze waarde.

De stenen Molen Ter Rijst is windmaalvaardig en dit wordt ondersteund door de omgeving die, met name aan de zuidwestzijde, nog heel open is en voldoende windvang garandeert.

2.1.3. Technische waarde

Het kruien van een bovenkruier onderging een hele evolutie. Oorspronkelijk was de draaibare kap van een bovenkruier een zetelkap, waarbij een met de kap meedraaiende berrie door middel van ringen op een aan de molenromp vastgemaakte zetel draaide. De Stenen windmolen Ter Rijst is een zeldzaam voorbeeld van een bewaard archaisch, typisch Vlaams zetelkruiswerk dat destijds heel representatief was, maar dat bij de meeste molens in de loop der tijden vervangen werd door een meer modern kruisysteem, zoals een Engels kruiswerk op rollen.

2.2. Motivering van het type bescherming

2.2.1. Motivering bescherming als monument

Stenen windmolen Ter Rijst wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuuroederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

Dit type wordt gemotiveerd omwille van de historische, industrieel-archeologische en technische waarde en meer specifiek omwille van het belang van het integraal aanwezige staande en gaande werk.

2.2.2. Motivering van de overgangszone

Een overgangszone wordt afgebakend in functie van het vrijwaren van de molenbiotoop die de industrieel-archeologische waarde ondersteunt. De molenbiotoop is de omgeving die van invloed is op het functioneren van de molen als maalwerktuig, en deze omgeving

⁹ Er zijn ook nog twee beschermde grondzeilers met een windmaalvaardige restauratie als beheersdoelstelling: Stenen Molen van Elene (Zottegem) en Tarandusmolen in Dikkelvenne (Gavere).

¹⁰ Bauters 1985, 273-275.

wordt in de eerste plaats gekenmerkt door een openheid die de vereiste windvang garandeert.

Meer specifiek omvat dit:

- de huidige windtoevoer en -afvoer blijvend verzekeren en het ondersteunen van ingrepen die de windtoevoer en -afvoer verbeteren in functie van de werking van de molen als machine door beperkingen op te leggen qua bebouwing, beplanting en grondwerken;
- het vrijwaren van een visuele openheid: het zicht vanaf de molen (om functionele redenen, met name het goed kunnen inschatten van de weeromstandigheden) en het zicht op de molen (zodat de molenaar letterlijk en figuurlijk een oogje in het zeil kan houden);
- het vrijwaren van de mogelijkheid tot aan- en afvoer van respectievelijk grondstoffen en producten wat ook essentieel is voor de werking als machine, bijvoorbeeld door het behoud en onderhoud van een molenweg die ook dienst kan doen voor onderhouds- en restauratiewerken.

De omgeving, met name aan de zuidwestzijde, is nog heel open en ondersteunt zo die industrieel-archeologische waarde (windvang).

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed en de overgangszone is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

2.3.1. Afbakening beschermd monument

Het volledige perceel wordt beschermd als monument omwille van het belang van aanhangende delen (zoals de wieken en de staart) en van niet-gekadastrerde delen (zoals de kruipalen, het kruipad, de molenbelt inclusief de keermuren die de belt verstevigen en de beltrap of -pad,...) voor de werking van de molen en de erfgoedwaarde, evenals omwille van de aanwezigheid van erfgoedelementen op het perceel (met name overblijfselen van de voormalige oliemolen zoals de kollergang en het doodsbed).

De molenaarswoning wordt niet meegenomen in de afbakening als monument. Naar aanleiding van de beschermingsaanvraag uit 1973 stelde de KCML dat het molenhuis van 1804 gaaf bewaard was, volledig onderkelderd met een bakstenen gewelf en met merkwaardig dakgebinte boven de gelijkvloerse verdieping. Datzelfde jaar oordeelde Herman Verbaere (briefwisselend lid van de PCML) echter dat het molenhuis en de stallen hun vroeger landelijk karakter verloren hadden door kleine verbouwingen en moderne materialen. Hij stelde dan ook voor om enkel de molen te beschermen als monument en de omgeving met het molenhuis als landschap zodat het niet verder verknoeid zou worden.¹¹ De verbouwingen uit de periode 1989-1991 hebben de erfgoedwaarde van de molenaarswoning onherstelbaar aangetast (vergelijk in bijlage 5.3. foto 4 en 7 met foto 8 en 10-28). Tijdens een plaatsbezoek op 21 maart 2023 werd vastgesteld dat de woning tijdens de jaren 1990 tot op de grond afgebroken werd. Enkel een deel van de bakstenen kelders werd gerecupereerd. Zowel de historische als architecturale waarde zijn dus onvoldoende om de woning mee te nemen binnen de afbakening van het beschermde monument, rekening houdend met de criteria ensemblewaarde en herkenbaarheid. Op basis van de inventaris van het Onroerend Erfgoed zijn in Vlaanderen minstens tien molenaarswoningen met een veel hogere erfgoedwaarde beschermd als monument.

¹¹ Agentschap Onroerend Erfgoed, KCML-archief Stenen Molen Ter rijst in Herzele.

2.3.2. Afbakening overgangszone

De overgangszone strekt zich uit tot de percelen die zich in een straal van 100 meter rond de molen bevinden. Deze zone wordt algemeen beschouwd als cruciaal voor de windvang maar een zone van 400 meter rond de molen kan hierop invloed hebben.¹² De overgangszone omvat dus ook delen van percelen die zich op meer dan 100 meter van de molen bevinden maar hiervoor worden andere voorschriften gehanteerd. Ook openbare wegen binnen deze zone worden meegenomen omwille van de mogelijke impact op de windvang (beplanting), de zichtassen van en op de molen, en de aan- en afvoer van grondstoffen en producten.

2.4. Juridische toestand

2.4.1. Onroerend Erfgoed:

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

Stenen windmolen Ter Rijst en molenaarswoning aan de Hoogstraat 169-171 zijn samen beschermd als monument (<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/9391>) en vastgesteld als bouwkundig erfgoed (<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/61591>).

De Onze-Lieve-Vrouwekapel aan de Hoogstraat 138 is vastgesteld als bouwkundig erfgoed (<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/65171>).

2.4.2. Omgeving

De gewestplanbestemming van het perceel van de Stenen molen Ter Rijst waarvan de bescherming als monument wordt voorgesteld, is landschappelijk waardevol agrarisch gebied. De gewestplanbestemming van de percelen van de voorgestelde overgangszone is voornamelijk landschappelijk waardevol agrarisch gebied. Aan de noordzijde, langs de Hoogstraat bevindt zich, van oost naar west, respectievelijk woongebied, woongebied met landelijk karakter en een bedrijvzone (ambachtelijke bedrijven en kmo's) met een strook groengebied errond.

De percelen B1051, B1052 en B1056/A zijn volgens het gewestplan gelegen in herbevestigd agrarisch gebied (HAG). Met deze beleidskeuze wordt door de overheid aangegeven dat deze gronden behoren tot de belangrijkste landbouwpercelen, die een zekerheid omtrent het gebruik moeten bieden en waarvan de agrarische bestemming op lange termijn principieel behouden blijft.

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

3.1.1. Beheersdoelstellingen beschermd monument

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het ministerieel besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen. Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze

¹² Zie bv. Agentschap Onroerend Erfgoed 2021, pp. 84-85.

beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

3.1.2. Beheersdoelstellingen overgangszone

Voor de overgangszone zijn eveneens beheersdoelstellingen bepaald. Deze beheersdoelstellingen moeten er voor zorgen dat de erfgoedwaarden van het beschermd onroerend goed zo goed als mogelijk gevrijwaard worden.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden ervan aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen, meer bepaald:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

Omdat het onroerend goed industrieel werkend erfgoed is en beschermd als monument gelden ook volgende voorschriften. De zakelijkrechthouders en gebruikers moeten het volgende doen:

- de nodige maatregelen nemen om de werking als werktuig te verzekeren;
- de windvang voor windmolens vrijwaren;
- het werkend industrieel erfgoed regelmatig in werking stellen volgens de regels van de kunst. Met de werking wordt bedoeld het functioneren van het totale productieproces waar dat mogelijk is.

Ook binnen de overgangszone gelden bijzondere voorschriften.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een omgevingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is, vraagt de vergunningverlenende overheid advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

Agentschap Onroerend Erfgoed, intern beschermings- en beheersarchief
Agentschap Onroerend Erfgoed, KCML-archief van Stenen Molen Ter Rijst in Herzele.
Gemeente Herzele, archief.

BAUTERS Paul 1985: *Eeuwen onder wind en wolken. Windmolens in Oost-Vlaanderen*, Gent.

DE BUYSSCHER Maurits 1972: *Bijdrage tot de Geschiedenis van Herzele*, Herzele, 288-290.

Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: *Tussen hemel en aarde. Een herwaardering van het windmolenerfgoed in Vlaanderen* [online] <https://doi.org/10.55465/WXDM2382> (Geraadpleegd op 04-11-2022).

Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: *Stenen windmolen Ter Rijst en molenaarswoning* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/8930> (Geraadpleegd op 04-11-2022).

DENEWET L., DE LEEUW D. en HOLEMANS H. 2020: *Molen Ter Rijst* [online], <https://www.molenechos.org/molen.php?nummer=66> (geraadpleegd op 07-09-2022).

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan

5.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit, bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.

5.3. Documentatie

De documentatie bij het inhoudelijk beschermingsdossier bevat bijkomend materiaal zoals kaarten, postkaarten, archiefphoto's, bouwplannen, kadastrmutaties, hoogtemodellen, e.d. dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.

5.4. Inspectierapport Monumentenwacht (2018)